

to by azda stál za poznámku pod čiarou, hoci z podkapitoly 2.7 by malo byť čitateľovi zrejme, do akého vzťahu Searle kladie holé a inštitucionálne fakty. Prekladateľ pripojil na záver aj krátku štúdiu, v ktorej sa, okrem iného, zamýšľa nad východiskami Searlovej koncepcie filozofie a niektoré aspekty Searlovej teórie rečových aktov kritizuje aj z pozície jemu známej Austinovej teórie. Domnievam sa, že aj vďaka Kamhalovej orientovanosti sa v teórii rečových aktov, je slovenský preklad veľmi zrozumiteľný.

Napriek tomu, že voči viacerým Searlovým jazykovým charakteristikám i vysvetleniam som bol v texte kritický, *Rečové akty* pokladám za knihu, ktorá poctivého čitateľa prinúti rozmýšľať nad celým komplexom problémov filozofie jazyka. A domnievam sa, že právom patrí ku „klasike“ toho filozofického prístupu, ktorý skúma (prirodzený) jazyk z pozície zámerov a konvencií jeho používateľov.

Lukáš Bielik

Pavel Cmorej et al.: *Filozofické dialógy*

Filozofický ústav SAV, Bratislava 2007, 448 s.

V našom česko-slovenskom jazykovom priestore se objavuje publikace, která zajímavým způsobem navazuje na tradici platónských dialogů a scholastických disputací. Setkáme se v ní s jedenácti dialogy, původně otištěnými zde, v časopise nejen analytické filozofie *Organon F*. Různorodé disputace vedl prof. Cmorej s mnoha filozofy, mimo jiné s Pavlem Maternou, Jaroslavem Peregrinem, Stanislavem Sousedíkem nebo dokonce s Pavlem Tichým a Peterem Frederickem Strawsonem.

Dialog je útvar jistě dynamický a proto čtivý, projevuje se v něm víc než např. v odborné stati osobnost toho kterého filozofa (a tak se můžeme přesvědčit, že zmiňovaní pánové mají povětšinou velké nadšení pro diskuzi, dobře se při ní baví a neodpustí si lehké humorné „rýpnutí“ do svého kolegy) hlavně je to však forma, která nepředkládá hotové teze a argumenty, ale je spíše jejich hledáním.

Jistě, má to svá úskalí, i zde se dialogy neobejdou bez redundance, odbíhání od tématu, rozmělnění diskuze příliš obsírným tématem, u něhož není naděje dospět na několika stránkách k řešení. Ale je tu prof. Cmorej, který obvykle rázně dialog moderuje: snaží se vést své partnery k metodickému a argumentacemi podloženému řešení sice jen „drobných“ témat, o to je však diskuze konkrétnější a efektivnější. Pavel Cmorej je zárukou kvality těchto

dialogů: pokud by snad byly u jeho kolegů náběhy k esoterickým monologům či sofistickým kličkám, Cmorej jejich snahu ihned demaskuje a pádnou argumentací je vrátí do korektní dialektické (tedy dialogické) hry. Je však třeba zdůraznit, že také Cmorejovi partneři v dialogu obvykle postupují velmi korektně, také jejich způsob formulace tezí a úsudků svědčí o vyspěleém způsobu argumentování.

Je třeba zdůraznit, že nejde o dialogy ledajaké: autoři v nich povětšinou velmi striktně používají metody, na které nás navykla především analytická filozofie – věcné předložení teze a argumenty pro ni, kolegova protiargumentace, opravení tezí podle jeho námitek atd. Tedy něco, o co se snažil již Platón, ale nyní v přísnější a méně umělecké podobě (milovníci metafor a imaginace si na své nepřijdou, o to je však text karteziánsky jasnější a zřetelnější). Co je však podstatné, účastníci diskuzí se skutečně poctivě snaží najít řešení akceptovatelné všemi, ne pouze zvítězit, obhájit vlastní teze.

S čím se na stránkách poměrně obsáhlé publikace (448 stran) setkáme? Dozvíme se, jak Cmorej s Peregrinem řeší otázku, zda může být vyplývání současně relací i empirickým faktem, následně se dozvíme, jak Pavel Tichý chápe komplexy a jak komplex souvisí s konstrukcemi. Lze si také přečíst, co je Strawsonova reference a jaké jsou její úskalí, jak vypadá Maternova koncepce pojmu (a pojmu s hvězdičkou). V neposlední řadě nám Sousedík předloží nejen aristotelskou teorii predikace, ale i velký kus aristotelské metafyziky a konečně se pánové Cmorej, Kamhal a Zouhar snaží přijít na to, co to vlastně je „vlastní jméno“.

U každého z jedenácti dialogů se nyní ve stručnosti zastavím.

První dialog nese název „Úsilie o exaktní filozofii“ (s. 9 – 52). Vedl jej Pavel Cmorej s Egonem Gálem, Deziderem Kamhalem, Jaroslavem Martinkou, Tatianou Sedovou, Jánem Šefránkem a Jozefem Viceníkem. Tento dialog jistě patří na úvod celého sborníku, zamýšlí se totiž nad možností toho, zda a jak může být filozofie vědecká. Její exaktnost, jak dialog podotýká, nemůže být zaručena předmětem jejího zájmu, ale spíše metodou, kterou k jeho zpracování volí. Autoři se zde střetávají ještě s metodologií dialektického materialismu, proti ní je stavěna metodologie přírodních věd, metodologie tradiční russellovsko-wittgensteinovské filozofie, ale i metodologie neopragmatismu a me-toda filozofování pozdního Wittgensteina. Snaží se najít styčné body všech těchto rozličných pohledů na to, jak se má filozofovat a zdá se, že zásadním pilířem je úsilí o *přesnou argumentaci*. Ať již jsme kantovci, heideggeriáni nebo russellovci, pokud nebudou ostatní rozumět našim tezím a argumentaci pro ně, těžko může někdy jít o skutečný dialog.

Nyní společně pohovořím o dvou dialozích, jejichž předmět je stejný a které na sebe navazují – v dialogu „Prvý dialóg o bytí“ (s. 53 – 67) disputuje

Pavel Cmorej s Jaroslavem Martinkou a v dialogu „Druhý dialóg o bytí“ (s. 182 – 206) hovoří *Pavel Cmorej s Václavem Černíkem*. Jaroslav Martinka v prvním dialogu velmi pečlivě a kvalifikovaně ukazuje, jak bylo „bytí“ chápáno v dějinách filozofie, např. Aristotelem na jednom konci dějin (tím ovšem netvrdím, že presokracitci nebyli filozofové!) a Heideggerem na konci druhém. Martinka se sám nechává inspirovat myšlenkami především řeckých filozofů (nejen Aristotela, ale také třeba Parmenida) a v kritickém promýšlení jejich podnětů se pokouší Cmorejovi odpovědět na jeho ostré otázky, vedené ovšem vždy k jádru věci. V druhém dialogu o bytí *Václav Černík* vystřídal Martinku a také promyšleně reaguje na Cmorejem nekompromisně kladené otázky. Cmorej Černíka nutí, aby uvedl příklady toho, jak slovo „být“ používáme a jak jej používat máme, na což Černík přinese velké množství rozmanitých příkladů, v nichž se snaží podpořit také to, že má smysl o něčem vypovídat, že to existuje – zařazujeme tím nějaký předmět do bytí (s. 187). Černík se v konfrontaci s Cmorejem vyrovnává také s Parmenidovou a Herakleitovou koncepcí bytí, přičemž se přiklání spíše k herakleitovskému chápání bytí. Parmenidovi vytýká přílišnou abstraktnost, která by měla být obohacena konkrétnějším pojetím bytí, s kterým přišel Herakleitos. Cmorej se nejen v dialogu s tímto filozofem snaží vrátit k původnímu tématu dialogu, nepopírá ovšem, že i další témata (Herakleitos versus Parmenides) jsou důležitá, ale jemu jde především o řešení nebo alespoň o *prohloubení* promýšlení daného tématu, k nimž se nedostaneme tehdy, budeme-li řešit příliš mnoho věcí najednou.

Pro zájemce o spor realistů s nominalisty upozorňuji na poutavý dialog *Pavla Cmoreje s Jánem Rybárem* nazvaný „Piagetovo chápanie logicko-matematických entít“ (s. 68 – 91). Tímto dialogem se nesou dvě klíčové otázky: za prvé, pokud dva myslí abstraktní entitu, jde jen o dva různé mentální procesy nebo je jedna abstraktní entita pouze dvěma různými mentálními procesy uchopována? Za druhé, jak mohu abstrahovat pojem z jednotlivin bez toho, že už bych tento pojem alespoň rámcově předem měl?

Dialog *Pavla Cmoreje s Jaroslavem Peregrinem* nesoucí název „Je vyplývanie fakt a má empirický charakter?“ (s. 92 – 128) je konfrontací dvou myslitelů, kteří se sice oba k analytické filozofii hlásí, ale mají k ní poněkud odlišný vztah. Cmorej prosazuje exaktní metodu a přesné definice, Peregrin je spíš pro intuitivní uvažování chápající definice pouze jako nástroj, který je možné kdykoli odložit a nahradit jiným. Nechám už na čtenáři, jaký vztah zaujme k definicím a logickým formulím (případně snad spíše k tomu, co je jimi označováno), jen poznamenám, že toto rozhodnutí je (pokud jsme analyticky filozofy) zásadním.

Dialog *Pavla Cmoreje s Pavlem Tichým* pojmenovaný „Komplexy“ (s. 129 – 181) ukazuje velmi pečlivou snahu navzájem si porozumět, přesvědčit dru-

hého o svém stanovisku, ale také ochotu své stanovisko změnit, pokud druhý předloží lepší argumenty. Téma je jasné: je to transparentní intenzionální logika, přesněji to, zda a jak jde komplex explikovat Tichého konstrukcemi a co to ten komplex vůbec je a že zřejmě není možné jej explikovat přesněji než právě konstrukcemi Pavla Tichého.

Dialog „O referencii“ (s. 207 – 220) vedl *Pavel Cmorej* s mezinárodně známým filozofem *Peterem F. Strawsonem*. Cmorej Strawsona přivádí k přesnějšímu vymezení některých pojmů jeho slavné teorie reference související s jeho neméně slavnou teorií individuí. Strawson tak na základě Cmorejových podnětů např. uvažuje nad rozlišením toho, kdy se termín „reference“ vztahuje přímo na objekt referování a kdy se zase termín „reference“ vztahuje jen na samotný akt referování. Cmorej se Strawsonem se věnují také problému, kdy mluvčí používá určité deskripce, ačkoli individuum, které tato opisuje, nezná nebo za nositele této určité deskripce pokládá dokonce někoho jiného.

Velmi rád také doporučuji dialog *Pavla Materny* s *Pavlem Cmorejem* nosící název „K transparentnej teórii pojmov“ (s. 221 – 260). Řeší se zde poměrně detailní distinkce Maternovy teorie pojmů (podané však jasně a místy až hravě), proto to může sloužit jako vhodné doplnění, ale také sumarizace Maternovy již značně promyšlené teorie pojmu. Tento článek je tematicky, ale i názorově spřízněný s výše stručně popsáním Cmorejovým dialogem s Pavlem Tichým. Materna se v něm explicitně hlásí k Tichého transparentní intenzionální logice, kterou, např. právě v teorii pojmů (či ve své teorii konceptuálních systémů) sám dále a originálně rozvinul.

Dialog *Pavla Cmoreje* se *Stanislavem Sousedíkem* nazvaný „O aristotelovskom chápaní predikácie“ (s. 261 – 358) je úplně jiného druhu: jde o konfrontaci Cmorejem prosazované logické sémantiky (s náběhy k analytické metafyzice) se Sousedíkem přijímanou aristotelickou logikou (s velmi dlouhými a zajímavými odbočkami do aristotelické metafyziky, u níž je těžko rozhodnout, zda se řídí podle aristotelické logiky nebo je tomu naopak). Cmorej se snaží porozumět vůči analytické filozofii téměř úplně jinému Sousedíkově slovníku, Sousedík se zase snaží vyjít Cmorejovi vstříc a klasický slovník s mnohými úspěchy překládá do slovníku moderní logiky a konfrontuje jej s ním. Výsledkem je velmi zajímavý dialog, který skutečně seriózně konfrontuje dvě odlišné metafyziky (klasickou a analytickou) a nachází mezi nimi styčné body. Především pak Sousedík Cmorejovi z klasické metafyziky předkládá pro analytickou filozofii nové témata a distinkce, které Cmorej prostředky moderní logiky může explikovat přesněji, než se to podařilo scholastikům.

Konečně se zmíním o velmi rozsáhlém dialogu nazvaném „Vlastné mená, ich sémantika a filozofické problémy“, který vedli původně ve čtyřech

číslech *Organonu F Pavel Cmorej, Dezider Kamhal a Marián Zouhar* (ve sborníku je to s. 359 - 419), v dalších třech číslech (ve sborníku s. 420 - 447) potom ještě opět *Pavel Cmorej s Mariánem Zouharem*. Autoři podrobně hovoří o tom, co vlastně říkáme, když užíváme termín „vlastní jméno“ a jaké problémy se tak před námi ve filozofii vynořují. Zmínění filozofové zde promýšlejí např. to, zda může být vlastní jméno rigidním designátorem a jaké to s sebou nese důsledky. Autoři se dostávají také k obecnějším otázkám, např. Cmorej s Kamhalem hovoří o rozdílu mezi „použitím“ a „používáním“, Zouhar s Kamhalem se zamýšlí nad tím, co je to vlastně definice. Zouhar potom, již v zamýšlení nad vlastní problematikou vlastních jmen, uvažuje nad tím, zda a jak mohou vlastní jména referovat rigidně a zda to jsou skutečně sémanticky i syntakticky jednoduché výrazy, což souvisí s nedeskriptivním chápáním vlastních jmen. Cmorej kontruje problematizováním toho, co je to vlastně nedeskriptivní výraz. Cmorej na s. 424 upozorňuje na problém, že jednoduché, rigidní a nedeskriptivní mohou být i jiné výrazy než jen vlastní jména.

Tato kniha je cená nejen pro mnohé zajímavé filozofické problémy, které řeší nebo k jejichž řešení podstatnou měrou přispívá, ale také pro téměř vzorové předvedení toho, jak se má ve filozofickém dialogu a vůbec ve veškerém filozofickém myšlení postupovat. Může také sloužit jako doporučená (skoro chci napsat *povinná*) učebnice pro výuku toho, jak disputovat (a to nejen pro filozofy-začátečníky, ale i pro mnohé filozofické profesionály).

Na závěr chci říci, že tato kniha se mi četla velmi dobře; lehce by se mohlo stát, že ji zapálený filozof přečte během jednoho dne. Odborných statí už bylo dost, nyní si přečtěme, jak se má ve filozofii disputovat. Nu, a pak už disputujme sami!

Antonín Dolák